

Received: 2024/9/22

Accepted: 2025/1/31

from 219 to 239

Ali Ahmad Panahi

Faculty of the research institute
and the university.
Apanahi@rihu.ac.ir

A look at some cognitive and motivational incentives focused on playing a parental role in Quranic and Hadith teachings and with psychological analysis

Abstract

One of the fundamental roles of parents within the family system is procreation and parenting (parental care). Through a profound analysis of the Holy Quran and the traditions of the Infallibles (peace be upon them), it can be argued that Islamic teachings emphasize the cognitive valuation and significance of this role in diverse ways. The objective of this study is to elucidate, analyze, and extract some cognitive and motivational incentives within religious teachings (Quran and Hadith) to facilitate the fulfillment of parental roles by spouses within the family framework. The central research question is: What cognitive and motivational incentives exist in religious teachings (Quran and Hadith) to encourage parents to embrace their parental responsibilities? The research methodology is based on qualitative content analysis, with data collected through the examination of religious texts, library resources, theoretical studies, and empirical research. By analyzing teachings related to the role of spouses in the family system, it can be argued that Islam's primary expectation of spouses, in their capacity as parents, is conscious procreation and competency-based parenting. Islamic teachings incorporate various cognitive reinforcements (e.g., enhancing self-awareness), motivational reinforcements (e.g., spiritual rewards), and persuasive mechanisms (e.g., social support) to achieve effective parenting. Promises such as spiritual elevation, attainment of eudemonia (enduring psychological well-being), fulfillment of material needs, social support, and strengthening psychological capacities (e.g., resilience, self-regulation, and self-efficacy) through adherence to parental roles exemplify these reinforcement mechanisms in Islam."

Keywords:

Parenting, social incentives, spiritual incentives, material incentives, cognitive incentives, motivational incentives, Quran and Hadith.

نگاهی به برخی از مشوق‌های معرفتی و انگیزشی معطوف به ایفای نقش والدگرانه در آموزه‌های قرآنی و حدیثی و با تحلیل روان‌شناختی

چکیده

فرزندآوری و فرزندپروری (والدگری) یکی از نقش‌های مهم و اساسی والدین در نظام خانواده است. با تتبع و تأمل در قرآن کریم و احادیث معصومین^(ع) می‌توان ادعا کرد که در آموزه‌های اسلامی، به گونه‌های مختلف به اهمیت و ارزش‌شناسی این نقش پرداخته شده است. هدف پژوهش پیش‌رو تبیین، تحلیل و استخراج برخی از مشوق‌های معرفتی و انگیزشی در آموزه‌های دینی (قرآن و حدیث) و به‌منظور ایفای نقش والدگرانه همسران در نظام خانواده است. پرسش اساسی این است: در آموزه‌های دینی (قرآن و حدیث) و برای ترغیب والدین به ایفای نقش والدگرانه‌ی خویش، چه مشوق‌های معرفتی و انگیزشی وجود دارد؟ روش به‌کاررفته در این تحقیق، روش تحلیل محتوا است و روش گردآوری داده‌ها مبتنی بر بررسی متون دینی، اسناد کتابخانه‌ای و نظری و تحقیقات تجربی است. با تحلیل آموزه‌های معطوف به نقش همسران در نظام خانواده می‌توان ادعا کرد که مهم‌ترین انتظار اسلام از همسران در کسوت والدگری، فرزندآوری و فرزندپروری است. در آموزه‌های اسلامی، به گونه‌های مختلف به مشوق‌های معرفتی، انگیزشی و ترغیبی و برای تحقق بخشی به والدگری شایسته پرداخته شده است. وعده‌ی ارتقای معنوی، نیل به نشاط، رشد مادی، برخورداری از حمایت اجتماعی و افزایش ظرفیت‌های روان‌شناختی همسران و والدین در پرتو التزام به نقش والدگرانه از جلوهای مشوق‌های معرفتی و انگیزشی اسلام است.

واژگان کلیدی:

والدگری، مشوق اجتماعی، مشوق معنوی، مشوق مادی، مشوق معرفتی، مشوق انگیزشی، قرآن و حدیث.

خانواده گسترده‌ترین و اصلی‌ترین واحد اجتماعی است که ارکان اصلی تشکیل‌دهنده‌ی آن یک مرد و حداقل یک زن است و روابط انسانی آنان معمولاً به‌گونه‌ای آزادانه و آگاهانه شکل می‌گیرد و میان آنان پیمان زناشویی برقرار است (آسوده^۱ و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۳۶۷-۳۷۱). خانواده از چشم‌انداز اسلامی، کوچک‌ترین و ساده‌ترین و عمومی‌ترین واحد اجتماعی است که بر اساس ازدواج قانونی و شرعی یک مرد و حداقل یک زن تشکیل می‌شود و انتظارات مختلفی از آن وجود دارد (پناهی و جان بزرگی، ۱۳۹۶، ص ۹). زن و شوهر نقش‌های مختلفی در نظام خانواده دارند که برخی از نقش‌ها از شئون همسری و برخی از نقش‌ها از شئون والدینی و برخی از نقش‌ها نیز مشترک است. همسراری شایسته، مدیریت خانواده، خانه‌داری، نقش عاطفی، نقش جنسی و... از پیشگام‌ترین و فراگیرترین نقش‌هایی است که از زن و مرد در کسوت همسری مورد انتظار است (پناهی، ۱۳۹۸، ص ۱۶۹-۱۷۱). نقش والدگری (فرزندآوری و فرزندپروری) یکی از نقش‌های همسران در نظام خانواده است. با تتبع در آموزه‌های اسلامی می‌توان ادعا کرد که به علت اهمیت و فواید ایفای نقش والدگرانه به‌وسیله‌ی همسران، مشوق‌های معرفتی و انگیزشی مختلفی در متون دینی گنجانده شده است. در آموزه‌های اسلامی تلاش گشته است با ایجاد شناخت و انگیزه‌ی کافی، همسران را به ایفای نقش والدگرانه ترغیب کنند. برخورداری از شناخت و انگیزه از مهم‌ترین عناصر تحقق‌بخشی به رفتار بیرونی است و شناخت می‌تواند تأثیری علی‌بر انگیزش داشته باشد و افزایش انگیزش نیز به رفتار منتهی می‌شود (پناهی و جان بزرگی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۱-۱۳۲؛ رابینز و جاج^۲، ۲۰۱۵، ص ۵۲). در تعالیم اسلامی بر بُعد شناختی و معرفتی انسان تأکید فراوانی شده است (جوادی آملی، ۱۳۸۹). از چشم‌انداز اسلامی، اصلاح بینش از مهم‌ترین عناصر شکل‌گیری و اصلاح کنشوری‌های انسان دانسته شده است. حضرت علی^(ع) فرمودند: «ای کمیل! شما در هر تلاش و رفتار و کنشی، نیازمند شناخت و بینش هستی»^۳ (ابن‌شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۱۷۱). امام صادق^(ع) از خداوند تقاضای بصیرت و بینش در امور دنیوی و اخروی می‌کند و می‌فرماید: «بار خدایا! من از تو خواستارم به حق محمد و آل محمد بر خودت، بر محمد و آل محمد رحمت فرست و در چشمم نور و در دینم بصیرت قرار ده»^۴ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۵۵۰). اگر بصیرت و بینش کافی و صحیح در انسان شکل بگیرد، زمینه برای تحول رفتاری ایجاد خواهد شد. در حدیثی که از امام صادق^(ع) نقل گردیده، شناخت و معرفت اساس و زیربنای همه‌ی تلاش‌ها و رفتارهای انسان معرفی شده است^۵ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۲۲۸). از چشم‌انداز اسلامی، تهی بودن از شناخت و بینش صحیح (خطای

1- Asoodeh, M. H

2- Robbins and Judge

۳- «یا کَمیلُ ما مِنْ حَرَکةٍ إِلَّا وَأَنْتَ مُتَحَنِّفٌ فِيهَا إِلَى مَعْرِفَةٍ.»

۴- «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَيكَ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ وَ اجْعَلِ النُّورَ فِي بَصَرِي وَ الْبَصِيرَةَ فِي دِينِي.»

۵- اسْتَعْلَمْتُ أَنْ عَمَلِي لَا يَجْعَلُهُ غَيْرِي فَاجْتَهَدْتُ وَ عَلِمْتُ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ مُطِيعٌ عَلَيَّ فَاسْتَحْيَيْتُ وَ عَلِمْتُ أَنَّ رِزْقِي لَا يَأْكُلُهُ غَيْرِي فَاطْمَأْنَنْتُ وَ عَلِمْتُ أَنَّ آخِرَ أَمْرِي الْمَوْتُ فَاسْتَعَدَدْتُ.»

شناختی) مهم‌ترین علت سقوط انسان و کج‌روی او معرفی شده است. صریح‌ترین آیه در این باره آیه‌ای است که می‌فرماید: «آیا خبر دهیم به شما از زیانکارترین افراد در اعمال، زیانکاران کسانی هستند که کوشش آنان به عمل‌های نیکو نما ضایع و تباه شد (گمان می‌کردند کار درستی انجام می‌دهند)»^۱ (کهف: ۱۰۴). قرآن کریم در آیه‌ی دیگری می‌فرماید: «همانا بسیاری از جنّ و انس را برای دوزخ آفریدیم، (که سرانجامشان به آنجا می‌کشد؛ زیرا) آنان دل‌هایی دارند که با آن حق را درک نمی‌کنند و چشمانی دارند که با آن نمی‌بینند و گوش‌هایی دارند که با آن نمی‌شنوند، آنان همچون چهارپایان، بلکه گمراه‌ترند. آنان همان غافلان‌اند»^۲ (اعراف: ۱۸۰). در حدیث قدسی نیز بر ضرورت آگاهی و شناخت صحیح در تحقق بخشی به اهداف و رفتارهای درست و مفید پرداخته شده است^۳ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵، ص ۴۵۳). پیامبر اکرم (ص) بینش صحیح را بینایی واقعی تلقی می‌کند و می‌فرماید: «کور آن نیست که چشم او کور است، بلکه کور آن است که بصیرتش کور است»^۴ (پاینده، ۱۳۸۲، ص ۶۵۶). حضرت علی (ع) بی‌بصیرتی را عامل لغزش‌ها تلقی می‌کند و نایب‌نمایی ظاهری را بهتر از تهی بودن از بصیرت می‌داند (لیثی واسطی، ۱۳۷۶، ص ۳۵۸). فاصله‌ی «بینایی» تا «بینش» بسیار است. «چشم» برای تشخیص راه و چاه و دیوار و دره، هنگام راه رفتن و عبور و مرور است؛ اما «راه» که همیشه کوچه و خیابان نیست تا تنها چشم به‌کار آید! هم «بصر» لازم است، هم «بصیرت»؛ اما کدام یک لازم‌تر است؟! هم «کوری» بد است، هم «کوردلی»؛ اما کدام یک ضایعه‌بارتر و زیان‌آورتر است؟ خلاصه اینکه در آموزه‌های قرآنی و حدیثی، غفلت و جهل مرگب (خطای شناختی) مهم‌ترین عامل گمراهی و بصیرت و هوشیاری مهم‌ترین عامل هدایت و تحول معرفی شده است. امام صادق (ع) در زیارت اربعین، یکی از حکمت‌های مهم قیام عاشورا و نهضت سالار شهیدان (ع) را اعطای معرفت و بصیرت به مردم و رهایی آنان از جهالت و گمراهی می‌داند و می‌فرماید: «حسین بن علی (ع) جان و خون خود را در راه تو داد تا بندگان تو را از جهل نجات دهد و آنان را از سرگردانی ناشی از ضلالت و گمراهی برهاند»^۵ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۸، ص ۳۳۱). رفتاری که مبتنی بر جهل و نادانی باشد، باعث انحراف از راه مستقیم خواهد بود. امام صادق (ع) می‌فرماید: «کسی که بدون بینش و آگاهی به عملی اقدام می‌کند، مانند کسی است که در مسیر انحرافی قرار گرفته است که سرعت پیمایش جز دوری (از هدف) بر او

۱- «قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ هُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا»

۲- «لَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْإِنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ»

۳- «يا داؤد إني وَضَعْتُ خَمْسَةَ فِي خَمْسَةِ وَ النَّاسُ يَطْلُبُونَهَا فِي خَمْسَةِ غَيْرِهَا فَلَا يَجِدُونَهَا وَضَعْتُ الْعِلْمَ فِي الْجُوعِ وَ الْجَهْدِ وَ هُمْ يَطْلُبُونَهُ فِي الشَّيْخِ وَ الرَّاحَةِ فَلَا يَجِدُونَهُ وَضَعْتُ الْعِزَّ فِي طَاعَتِي وَ هُمْ يَطْلُبُونَهُ فِي خِدْمَةِ السُّلْطَانِ فَلَا يَجِدُونَهُ وَضَعْتُ الْغِنَى فِي الْقَنَاعَةِ وَ هُمْ يَطْلُبُونَهُ فِي كَثْرَةِ الْمَالِ فَلَا يَجِدُونَهُ وَضَعْتُ رِضَايَ فِي سَخَطِ النَّفْسِ وَ هُمْ يَطْلُبُونَهُ فِي رِضَا النَّفْسِ فَلَا يَجِدُونَهُ وَضَعْتُ الرَّاحَةَ فِي الْجَهْتِ وَ هُمْ يَطْلُبُونَهَا فِي الدُّنْيَا فَلَا يَجِدُونَهَا»

۴- «ليس الأعمى من يعمى بصره، إنما الأعمى من تعمى بصيرته»
 ۵- «بَدَلْ مُهْجَتَهُ فَيَكُ لِيَسْتَنْفِذَ عِبَادَكَ مِنَ الْجَهَالَةِ وَ خَيْرَةَ الضَّلَالَةِ»

نی‌افزاید»^۱ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۴۳). اگر بینش انسان به‌گونه‌ای صحیح شکل بگیرد، زمینه برای تحول‌گرایش و رفتار مهیا می‌شود و بسیاری از رفتارهای انسان اصلاح و تنظیم خواهد شد (سیف، ۱۳۹۳، ص ۱۹۲). باورهای معرفتی افزون بر اینکه باعث ارتقای انگیزش می‌شود، سبب سلامت و امنیت روانی نیز هست و زمینه‌ساز تحول رفتاری در انسان است (کوین^۲، ۲۰۱۰، ص ۳۹۳-۴۰۰). پژوهش‌های مختلف از نقش اساسی باورهای معرفتی در بهبود رفتارهای بیرونی و ویژگی‌های اخلاقی حکایت دارد (دی مامانی، تاجمن و دوئرت^۳، ۲۰۱۰، ص ۳۴۸-۳۵۷).

در پژوهش پیش‌رو تلاش می‌شود با بهره‌گیری از روش پردازش توصیفی-تحلیلی، به تحلیل، تبیین و استخراج برخی از مشوق‌های شناختی و انگیزشی و اخلاقی پرداخته گردد که در آموزه‌های دینی و برای ترغیب همسران به ایفای نقش والدگرانه است.

۲- پیشینه‌ی پژوهش

با تتبع، مطالعه‌ای در رابطه با پیشینه‌ی موضوع پیش‌رو از چشم‌انداز اسلامی مشاهده نشد؛ اما به‌صورت پراکنده و اجمالی در برخی از کتاب‌ها و مقالات به این بحث پرداخته شده بود. برخی از کتاب‌ها و مقالاتی که به‌نوعی با این بحث مرتبط بودند؛ عبارت‌اند از:

۱. برک (۱۳۸۶) در کتابی با عنوان روان‌شناسی رشد (از لقاح تا کودکی) جلد اول، بر اهمیت فرزندآوری و پرورش فرزند پرداخته است.

۲. بهرامی و همکاران (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی الگوهای فرزندپروری با سلامت روانی و موفقیت تحصیلی فرزندان»، به بررسی اهمیت و فواید فرزندپروری توجه کرده‌اند.

۳. جوادی آملی (۱۳۸۹) در کتاب زن در آئینه جلال و جمال، بر این باور است که سبک ارتباطی والدین و ایفای نقش‌های متناسب در خانواده از سوی والدین از عوامل اساسی در شکل‌گیری تربیت و هنجارهای اخلاقی در کودکان است.

۴. دادستان و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «اثربخشی آموزش رفتاری والدین بر کاهش مشکلات برونی‌سازی‌شده‌ی کودکان»، بر موضوعاتی چون تأثیر عوامل مختلف از جمله بر نقش نگرش مثبت والدین در فرزندآوری و فرزندپروری اشاره کرده‌اند.

۵. قدسی و همکاران (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی سبک‌های فرزندپروری با سبک فرزندپروری امام علی^(ع) در نامه‌ی سی‌ویکم نهج‌البلاغه» به بررسی اجمالی اهمیت فرزندآوری و سبک فرزندپروری پرداخته‌اند.

۶. شریف یزدی و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «مؤلفه‌های نگرش به فرزندآوری و فرزندپروری بر اساس منابع اسلامی»، به اهمیت و نقش نگرش مثبت و پیامدهای آن به فرزندآوری

۱- «الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا».

2- Kevin, S

3- De Mamani, A. G., Tuchman, N., & Duarte, E. O.

پرداخته‌اند.

۷. پناهی (۱۴۰۲) در کتاب سبک فرزندپرویی با رویکرد اسلامی، افزون بر تبیین اهمیت فرزندآوری از چشم‌انداز اسلامی، به برخی از فواید و آثار فرزندپروری نیز اشاره کرده است.

۳- روش پژوهش

در پژوهش پیش‌رو از روش تحلیل محتوا بهره برده شده است. بسیاری از صاحب‌نظران روش تحلیل محتوا را روشی پژوهشی می‌دانند که برای مفاهیم یا واژه‌های معینی در یک متن یا مجموعه‌ای از متون استفاده می‌شود. متن می‌تواند کتاب، مقاله، اسناد تاریخی، متون مذهبی و... باشد. پژوهش‌گر با استفاده از روش تحلیل محتوا، به بررسی مفاهیم و واژه‌ها و گزاره‌ها می‌پردازد و به یک نتیجه و تحلیل می‌رسد (ضیغمی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۴۱). در پژوهش پیش‌رو، برخی از منابع اسلامی و روان‌شناختی و تحقیقات تجربی مرتبط با بحث از قبیل قرآن، احادیث، مقالات روان‌شناختی و تحقیقات میدانی بررسی شده و نتایج آنان تجزیه و تحلیل گردیده است.

۴- یافته‌های پژوهش

برخورداری از معرفت (شناخت) و انگیزه کافی از عوامل اساسی در تحقق بخشی به اهداف رفتاری است (رابینز و جاج^۱، ۲۰۱۵، ج ۱، ص ۲۰۱ و ۲۰۲). معرفت و شناخت گاهی از طریق معارف و حیانی است و گاهی نیز از راه تجربه و خردورزی. انگیزه‌ها نیز گاهی متأثر از تعالیم و حیانی و گاهی متأثر از نیازهای مادی و موقعی نیز متأثر از پاداش معنوی و حتی متأثر از عوامل فرهنگی-اجتماعی است؛ به‌عنوان نمونه، در رویکرد شناختی^۲ انگیزش، باور بر این است که اندیشه‌های فرد سرچشمه‌ی انگیزش او هستند (سیف، ۱۳۹۳ و رابینز و جاج، ۲۰۱۵، ج ۱، ص ۲۰۴-۲۵۰). در آموزه‌های اسلامی تلاش می‌شود به گونه‌های مختلفی از مشوق‌های شناختی و انگیزشی، به تقویت تمایل و التزام برای ایفای نقش والدگرانه پرداخته گردد. مشوق‌های معرفتی و انگیزشی و حتی اجتماعی در آموزه‌های اسلامی به‌گونه‌ای درهم‌تنیده است و گاهی در یک روایت و یا یک آیه، به ساحت‌های مختلف اشاره شده است و بنابراین، در پژوهش پیش‌رو تلاش می‌شود به مشوق‌های معرفتی و انگیزشی به‌طور توأمان اشاره گردد. برخی از جلوه‌های مشوق معرفتی و انگیزشی که قابل استنباط و استخراج از آموزه‌های دینی هستند؛ عبارت‌اند از:

1- Robbins and Judge

2- cognitive approach

۱-۴- ایجاد نگرش مثبت به تشکیل خانواده و به ایفای نقش والدگری

در آموزه‌های اسلامی، در گام نخست تلاش شده است تشکیل خانواده را ارزشمند^۱ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۰، ص ۲۲۲)، آرامشگر^۲ (روم: ۲۱)، سرورآفرین^۳ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۰، ص ۳۹) و بستر تحول معنوی^۴ (همان، ص ۱۸) و بستر توسعه امکانات مادی^۵ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۲۹ و شعیری، بی‌تا، ص ۱۰۲) معرفی کنند و در گام دوم نیز تلاش شده است نگرش مثبت نسبت به نقش والدگری ایجاد گردد. در آموزه‌های اسلامی تلاش شده است به نحو گسترده، به موضوع والدگری پرداخته شود و مهم‌ترین انتظار اسلام از والدین را در کسوت والدگری، فرزندآوری و فرزندپروری معرفی نماید. اختصاص پاداش فراوان برای بارداری مادران^۶ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۱، ص ۴۵۱)، نعمت و حسنات دانستن فرزندان^۷ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۷) و همچنین فرزندان را از عوامل نزول برکات الهی تلقی کردن^۸ (شعیری، بی‌تا، ص ۱۰۵)، از آموزه‌های اصلاح نگرش و تشویق والدین است. در برخی از روایات، فرزندآوری زنان را یک امتیاز به حساب آورده و بر ازدواج با زنی که استعداد فرزندآوری دارد، تأکید کرده است^۹ (متقی، ۱۴۳۱، ج ۱۶، ص ۲۹۳)؛ همچنین در قرآن کریم، با تعبیری روشن و صریح، والدگری را یکی از حکمت‌های مهم تشکیل خانواده و آفرینش انسان در قالب زن و مرد می‌داند و درباره‌ی آن می‌فرماید: «او (خداوند) آفریننده‌ی آسمان‌ها و زمین است و همسرانی از جنس خودتان برای شما قرار داد و... شما را به این وسیله [از طریق زوجیت] زیاد می‌کند»^{۱۰} (شوری: ۱۱). بیشتر مفسران شیعه و سنی در تفسیر این آیه، تولیدمثل و گسترش نسل انسان (فرزندآوری) را یکی از حکمت‌های اساسی آفرینش زن و مرد و تشکیل خانواده بیان کرده‌اند. مقتضای حکمت خداوند و مقتضای شکل‌گیری نظام احسن و ادامه‌ی زندگی اجتماعی، تولیدمثل و زایش نسل نو و قرار دادن آنان در دامنه‌ی حیات بشری است؛ بشری که عامل آبادانی زمین (مراغی، بی‌تا، ج ۲۵، ص ۱۹) و مدبر زندگی دنیوی (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۴، ص ۱۳۴) است. اگر تولید نسل و پرورش آن متوقف شود، حیات بشری و انسانی متوقف خواهد شد و استمرار نخواهد داشت. در گزاره‌های اسلامی تلاش شده است نگرش مثبت و انگیزه‌ی کافی برای والدگری ایجاد شود. برخورداری والدین از نگرش مثبت نسبت به والدگری از عناصر مهم در ایفای نقش والدینی از سوی آنان و ایجاد فضای مناسب

۱- «ما بُئِي بِنَاءٍ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنَ التَّزْوِيجِ».

۲- «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا».

۳- «ما افاد عبد فائدة خيرا من زوجة صالحه اذا رآها سرتة».

۴- «رکعتان يصلیها المتزوج افضل من سبعین رکعة يصلیها اعزب».

۵- «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص اخْذُوا الْأَهْلَ فَإِنَّهُ أَرْزُقَ لَكُمْ، خِيَارُ أُمَّتِي الْمُتَاهِلُونَ وَ شِرَارُ أُمَّتِي الْعَرَابُ».

۶- «إِذَا حَمَلَتِ الْمَرْأَةُ كَانَتْ مِنْزِلَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْمُجَاهِدِ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...».

۷- «الْبُنُونَ تَجِيمٌ وَ الْبَنَاتُ حَسَنَاتٌ وَ اللَّهُ يَسْأَلُ عَنِ النَّعِيمِ وَ يَثِيبُ عَلَى الْحَسَنَاتِ».

۸- «أَيُّمَا رَجُلٍ مُؤْمِنٍ قَدَّمَ ثَلَاثَةَ أَوْلَادٍ لَمْ يَبْلُغُوا الْجَنَّةَ أَوْ امْرَأَةً قَدَّمَتْ ثَلَاثَةَ أَوْلَادٍ فِهِمْ حُجَابٌ يَسْتُرُونَ مِنَ النَّارِ. مَا مِنْ بَيْتٍ فِيهِ الْبَنَاتُ إِلَّا نَزَلَتْ كُلَّ

يَوْمٍ عَلَيْهِ اثْنَا عَشْرَةَ بَرَكَةً وَ رَحْمَةً مِنَ السَّمَاءِ...».

۹- «تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَالِدِ فَإِنِّي مَكَايِدُ بِكُمْ الْاُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

۱۰- «فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا... يَذُرُّكُمْ فِيهِ».

برای رشد فرزندان است (لی^۱ و همکاران، ۲۰۱۲). نگرش مثبت به فرزندآوری و فرزندپروری نقش مهمی در ایفای نقش والدگرانه‌ی والدین دارد (سانتراک^۲، ۲۰۱۱، ص ۵۲-۶۰)، به‌گونه‌ای که برخی از روان‌شناسان یکی از مهم‌ترین عناصر در شکل‌گیری شخصیت و رفتارهای فرزندان را متأثر از نگرش، بینش و سبک فرزندپروری والدین می‌دانند (رنر^۳، ۲۰۱۲؛ رادینو^۴ و همکاران، ۲۰۱۳). نگرش مثبت والدین به فرزندآوری باعث مصونیت بخشی از اشتباه‌های محتمل و افزایش کارآمدی والدین در این فرایند خواهد بود (لوتانز^۵ و همکاران، ۲۰۰۷). مطالعات تجربی نشان می‌دهد که کیفیت والدگری و نگرش والدین به فرزندآوری و فرزندپروری و کیفیت تعامل آنان با فرزند در تحول بهنجار و رشد شناختی و اجتماعی کودک اهمیت بسیار دارد. پژوهش‌ها نشان داده است که تعامل گرم، حساس و حمایتی باعث افزایش رشد مطلوب کودک می‌شود (کاناس میگل^۶، ۲۰۲۱).

۲-۴- توجه به ارزش‌شناسی فرزند با ادبیات و گونه‌های مختلف

در قرآن کریم به‌طور مکرر و فراوان از واژه‌ی ولد، ابن، زریه، بنت و... نام برده شده که در بیشتر موارد، دال بر ارزش‌شناسی والدگری است. استخدام و گزینش واژه‌ها در قرآن کریم از سوی خدای تعالی چنان دقیق و حساب شده است که از یک‌سو، چنانکه صاحب‌نظران مباحث ادبی و اعجاز بیانی قرآن گفته‌اند، هرگز نمی‌توان یک واژه قرآنی را در یک آیه از جایگاهش برداشت و واژه‌ی دیگری را جایگزین آن کرد و از سوی دیگر، واژه‌های قرآن بر معنای وصفی (ریشه‌ای) شان دلالت می‌کنند؛ به‌عبارت‌دیگر، معنای ریشه‌ای هر واژه علت گزینش آن واژه در یک آیه‌ی خاص است؛ مثلاً واژه‌ی «ولد» که از ریشه‌ی «و ل د» به معنای زادن گرفته شد، در معنای وصفی زادن و جدا شدن فرزند از مادر است و این جدا شدن که بیان‌کننده‌ی استمرار وجود پدر و مادر از طریق فرزندشان است، علت گزینش این واژه در آیات خاص است؛ در نتیجه، در هر آیه‌ای که «ولد» یا «اولاد» به‌کاررفته باشد، به این اهمیت والدگری (فرزندآوری و فرزندپروری) دلالت دارد. در آموزه‌های اسلامی، افزون بر اینکه فرزندپروری^۷ (ابن‌بابویه، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۲۲) و ایفای نقش تربیتی^۸ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۲) را یکی از وظایف مهم والدین برشمرده، به زینت بودن^۹ (کهف: ۴۶) و هدیه‌ی الهی بودن فرزندان^{۱۰} (انبیاء: ۸۹) و... به‌طور مکرر اشاره کرده است. آموزه‌های توصیفی

1- Lee, P. C

2- Santrock

3- Renner, L. M

4- Raudino, A

5- Luthans, F

6- Cañas Miguel

۷- «أَنْتَكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُلِّيتَهُ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ وَ الدَّلَالَةِ عَلَى رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الْمَعُونَةِ عَلَى طَاعَتِهِ».

۸- «حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يَحْسَنَ اسْمَهُ وَ يَحْسَنَ أَدَبَهُ».

۹- «الْمَالُ وَالْبُتُونُ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا».

۱۰- «فَاسْتَجِبْنَا لَهُ وَ وَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ...»

و تجویزی اسلام در فرایند فرزندپروری بسیار گسترده و متقن است. لزوم ایفای نقش فرزندپروری از حقوقی است که بر عهده‌ی والدین نهاد شده است^۱ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۱۵۰؛ ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۷۲). گزاره‌های اسلامی بر اهمیت نقش تربیتی و والدگری تأکید فراوانی دارند^۲ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۵۱). در آموزه‌های اسلامی، نسبت به فرزندپروری شایسته و بهنجار^۳ توصیه فراوانی شده است (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۷۲). در آموزه‌های اسلامی، حتی ارتباط بصری مبتنی بر عواطف با فرزند عبادت تلقی شده است^۴ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۷۰) و کسانی که نسبت به فرزند بی‌توجهی و کم‌محبیتی دارند، سرزنش می‌شوند. امام صادق^(ع) محبت‌کننده به فرزند خویش را مشمول رحمت و پاداش ویژه‌ی پروردگار متعال می‌داند^۵ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۵۰). در آموزه‌های اسلامی، تکریم و محبت به فرزندان را از عوامل آموزش و بخشش تلقی نموده‌اند^۶ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۱، ص ۴۷۶). امام سجاد^(ع) محبت و دلسوزی به فرزندان را از وظایف مهم پدر و مادر می‌داند و بر آن تأکید می‌کند^۷ (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۲، ص ۶۲۵).

پژوهشگران بر این باورند که برخورداری از نگرش مثبت به فرزندآوری و اتخاذ سبک والدگری مناسب و بهنجار از مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری و تحول شخصیت بهنجار در کودکان است (مون و بای^۸، ۲۰۲۰). محققان اذعان کرده‌اند که رفتار کودکان موضوعی جهانی است و به‌طور گسترده با کیفیت روابط والد-فرزندی و سبک والدگری والدین ارتباط دارد (یاناندا^۹ و همکاران، ۲۰۲۰). مطالعات حاکی از آن است که مهم‌ترین عاملی که در رفتار کودکان تأثیر دارد، کیفیت والدگری پدر و مادر و نوع نگرش آنان به جایگاه و منزلت فرزند است (کونوک^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۰).

۳-۴- تلقی فرزند به‌عنوان عامل سرمایه اجتماعی و تحول معنوی

خداوند متعال در قرآن کریم، با تعبیر مختلف به ارزش اجتماعی فرزند اشاره می‌کند و آن را هدیه‌ی الهی و سرمایه‌ی اجتماعی و زینت و آبروی زندگی اجتماعی می‌داند؛ به‌عنوان نمونه، در یک آیه از قرآن کریم از فرزندان به‌عنوان متاع یاد می‌کند و می‌فرماید: در نظر مردم حب شهوات نفسانی که عبارت‌اند از میل به زنان و فرزندان و همیان‌های زر و سیم و اسب‌های نشان‌دار نیکو و چهارپایان و مزارع و املاک زیبا و دل‌فریب آید؛ اما این‌ها همه متاع زندگانی دنیاست و سرانجام

- ۱- «إِنَّ خَيْرَ مَا وَرَثَ الْآبَاءُ لِأَبْنَائِهِمُ الْآدَبُ لَا الْمَالُ فَإِنَّ الْمَالَ يَذْهَبُ وَ الْآدَبُ يَبْقَى. حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ ... يَضَعَهُ مَوْضِعاً صَالِحاً».
- ۲- «الْأَرْمُوا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا آدَابَهُمْ، فَإِنَّ أَوْلَادَكُمْ هَدِيَّةٌ إِلَيْكُمْ».
- ۳- «حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ ... يَضَعَهُ مَوْضِعاً صَالِحاً».
- ۴- «نَظَرُ الْوَالِدِ إِلَى وَالدِهِ حُبّاً لَهُ عِبَادَةً».
- ۵- «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ لِيُرْخِمَ الرَّجُلَ لِيَشِدَّ حُبَّهُ لَوَالِدِهِ».
- ۶- «أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَ أَحْسِنُوا آدَابَهُمْ يَغْفَرْ لَكُمْ».
- ۷- «حَقُّ الصَّغِيرِ رَحْمَتَهُ فِي تَعْلِيمِهِ وَ الْعَفْوُ عَنْهُ وَ السَّرُّ عَلَيْهِ وَ الرِّفْقُ بِهِ وَ الْمَعُونَةُ لَهُ».

8- Moon, S.J and Bai, S.Y

9- Yananda, M

10- Konok,

و بازگشت نیکو در نزد خداست. خدا در این آیه‌ی شریفه، ارزش‌های والای انسانی را ستایش کرده؛ اما فرزندان را نیز از سرمایه‌های اجتماعی و منزلت دنیوی دانسته است^۱ (آل عمران: ۱۴). در سوره‌ی کهف، به‌گونه‌ای روشن‌تر از فرزندان به‌عنوان زینت زندگی یاد می‌کند و می‌فرماید: «مال و پسران زیور زندگی دنیایند و نیکی‌های ماندگار از نظر پاداش نزد پروردگارت بهتر و از نظر امید [نیز] بهتر است»^۲ (کهف: ۴۶). در برخی از آیات قرآن کریم، فرزندآوری را هدیه‌ای از سوی خدا به بندگان و پیروان شایسته معرفی می‌کند و می‌فرماید: «و زکریا را یاد کن، آن هنگام که پروردگار خویش را ندا داد: پروردگارا! مرا تنها مگذار که تو از همه‌ی بازماندگان بهتری؛ پس (دعای) او را مستجاب کردیم و یحیی را به او بخشیدیم (هدیه کردیم)»^۳ (انبیاء: ۸۹). در این آیه‌ی شریفه و با تعبیر «وَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى»، فرزند را هدیه‌ی الهی دانسته است و آن را از عوامل استمرار نام و منزلت والدین تلقی کرده است. از چشم‌انداز اسلامی، برای هر فعالیت و تلاشی که از سوی والدین برای ایفای نقش والدگری انجام می‌شود، پاداش و تشویق‌های متعدد لحاظ شده است؛ به‌عنوان نمونه، پیامبر گرامی^(ص) کسانی را که فرزند می‌آورند و آن را تربیت می‌کنند، مشمول نصرت، یاری، برکت و مغفرت ویژه‌ی خداوند می‌داند^۴ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۵) و فرزند را از عوامل شفاعت والدین و از عوامل استحقاق رحمت و بخشش برای والدین تلقی کرده است^۵ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۲). فرزندان این ظرفیت و استعداد را دارند که با رفتارهای صالح و بهنجار خویش و با بندگی خالق سبحان در گستره‌ی خاکی، والدین خویش را نیز از پاداش آن بهره‌مند کنند. هنگامی‌که حضرت یوسف^(ع) برادرش (بنیامین) را ملاقات کرد، به وی گفت: «برادر! چگونه توانستی پس از من با زنان ازدواج کنی؟». بنیامین گفت: «پدرم به من امر کرد و گفت: اگر می‌توانی فرزندان داشته باشی که به‌وسیله‌ی تسبیح خداوند، زمین را گران‌بها سازند، پس ازدواج کن»^۶ (محمدی ری‌شهری، ۱۳۸۵، ص ۲۸).

در آموزه‌های اسلامی، افزون بر اینکه بر سختی‌های فرزندپروری اشاره دارد، آن را از زمینه‌های دریافت پاداش الهی می‌داند^۷ (شعیری، بی‌تا، ص ۱۰۵). پیامبر گرامی^(ص) فرزندان و به‌ویژه دختران را از عوامل مصونیت از عذاب پروردگار و از عوامل نزول برکات الهی بر خانواده می‌داند^۸ (همان).

۱- «زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالتَّبَنِينَ وَالتَّقَاتِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالفِضَّةِ وَالتَّخِيلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالتَّانِعِمْ وَالتَّحْرِيثِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ».

۲- «الْمَالُ وَالتَّبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالتَّبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا».

۳- «وَ زَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى».

۴- «من كان له ابنة فالله في عونته ونصرته وبركته ومغفرته».

۵- «الولد كبد المؤمن، ان مات قبله صار شفيحاً وان مات بعده يستغفر الله له فيغفر له».

۶- «لَمَّا لَقِيَ يَوْسُفُ أَحَاهُ قَالَ لَهُ: يَا أَحَى كَيْفَ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَتَزَوَّجَ النِّسَاءَ بَعْدِي؟ قَالَ: إِنَّ أَبِي أَمَرَنِي وَقَالَ: إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ لَكَ ذُرِّيَّةٌ تُثَقِّلُ الْأَرْضَ بِالتَّسْبِيحِ فَأَفْعَلْ».

۷- «التَّبَاتُ مِحْنَةٌ وَ التَّبَنُونَ نِعْمَةٌ وَ اللَّهُ تَعَالَى يَغْطِي الْجَنَّةَ بِالمِحْنَةِ لَا بِالنِّعْمَةِ».

۸- «أَيَّمَا رَجُلٍ مُؤْمِنٍ قَدَّمَ ثَلَاثَةَ أَوْلَادٍ لَمْ يَبْلُغُوا الْجَنَّةَ أَوْ امْرَأَةً قَدَّمَتْ ثَلَاثَةَ أَوْلَادٍ فَهُمْ حُجَابٌ يَسْتُرُونَ مِنَ النَّارِ. مَا مِنْ بَيْتٍ فِيهِ التَّبَنَاتُ إِلَّا نَزَلَتْ كُلُّ يَوْمٍ عَلَيْهِ اثْنَا عَشْرَةَ بَرَكَةً وَ رَحْمَةً مِنَ السَّمَاءِ وَ لَا تَنْقَطِعُ زِيَارَةُ الْمَلَائِكَةِ مِنْ ذَلِكَ الْبَيْتِ يَكْتُبُونَ».

قرآن کریم به نحو روشن و صریح، فرزند را باعث زیبایی، آرایش و طراوت زندگی دنیوی معرفی کرده است^۱ (کهف: ۴۶). در ادامه‌ی همین آیه‌ی کریمه، بر ارزشمندی اعمال صالح و پایداری آن تأکید کرده است^۲ (همان)؛ اما می‌توان ادعا کرد که فرزند صالح و فرزندپروری شایسته نیز یکی از جلوه‌های مهم و شاخص اعمال صالح است و می‌تواند ذخیره‌ی معنوی گسترده و پایداری برای والدین باشد. اولاد شایسته ذخیره‌ی معنوی و باقیات‌الصالحات است که به وسیله‌ی آن می‌توان غم خود و دیگران را زدود و شادی و خوشی را جایگزین کرد. با آن می‌شود روح امید به زندگی را در انسان‌ها دمید و آنان را برای زندگی بهتر آماده کرد. در آموزه‌های اسلامی همچنین برای همه‌ی تلاش‌های مادران از ابتدای بارداری تا تولد و پرورش فرزند، پاداش معنوی گسترده لحاظ گردیده و بدین گونه به ارزش‌شناسی و منزلت والای والدگری پرداخته شده است. حضرت ختمی‌مرتبت، محمد مصطفی (ص)^۳، در این باره می‌فرماید: «هنگامی که زن باردار می‌شود، ثواب و پاداش او مانند روزه‌دار، برپاکننده‌ی نماز و کسی است که با مال و جانش در راه خدا جهاد می‌کند. هنگامی که وضع حمل کرد، کسی عظمت مزد و پاداش او را درک نمی‌کند. وقتی به نوزادش شیر می‌دهد، هر مکیدن بچه ارزش آزاد کردن بنده‌ای از فرزندان اسماعیل را دارد و هرگاه به‌طور کامل به فرزندش شیر داد، فرشته‌ای به او می‌گوید: همه‌ی گناهان گذشته‌ات بخشیده شد»^۴ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۱، ص ۴۵۱).

۴-۴- فرزند را عامل افزایش شادکامی و مصونیت بخشی دانست

در گزاره‌های دینی (قرآن و احادیث)، از فرزندان با تعبیر عامل قوت قلب^۵ (نوح: ۱۲)، شکفتگی^۶ (ابراهیم: ۴۰)، نور چشم^۷ (فرقان: ۷۴؛ قصص: ۹ و ۱۳)، صدقه‌ی جاریه^۸ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۲، ص ۲۲۹ و ۲۳۰)، ثمره‌ی زندگی^۹ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۵، ص ۱۷۵) و پاره‌ی تن^{۱۰} (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۲) یاد شده است؛ همچنین در قرآن کریم، فرزندان را مایه‌ی انبساط خاطر و شادی^{۱۱} (قصص: ۱۳) معرفی شده و محرومیت از فرزند را مایه‌ی غم و اندوه و اضطراب^{۱۲} (یوسف: ۱۴ و ۸۴) تلقی گردیده است.

۱- «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا».

۲- «وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلًا».

۳- «إِذَا حَمَلَتِ الْمَرْأَةُ كَانَتْ مَنزِلَةَ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْمُجَاهِدِ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِذَا وَضَعَتْ كَانَتْ لَهَا مِنَ الْأَجْرِ مَا لَا يَدْرِي أَحَدٌ مَا هُوَ لِعَظْمِهِ فَإِذَا أَرْضَعَتْ كَانَتْ لَهَا بِكُلِّ مَضَّةٍ كَعْدِلِ عَشِيٍّ مُحَرَّرٍ مِنْ وُلْدِ إِسْمَاعِيلَ فَإِذَا فَرَعَتْ مِنْ رَضَاعِهِ صَرَبَتْ مَلَكٌ كَرِيمٌ عَلَى جَنْبِهَا وَقَالَ اسْتَأْنِفِي الْعَمَلَ فَقَدْ عُفِيَ لَكَ».

۴- «وَيَمْدُدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَبْنِينَ».

۵- «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ».

۶- «رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فِرَّةً أَغْنَيْن».

۷- «إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ وَلِدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ وَ عِلْمٍ يَنْتَفِعُ بِهِ وَ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ».

۸- «فَأَنْ تَعْلَمَ أَنََّّهُ مِنْكَ وَ مَضَافٌ إِلَيْكَ».

۹- «الوَلدُ كِبَدُ الْمُؤْمِنِ».

۱۰- «فَرَدَّدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا».

۱۱- «قَالَ إِنِّي لِيُخَرِّجُنِي أَنْ تَذْهَبُوا».

از نگاه قرآن کریم، فراق یوسف عامل اصلی اندوه و تلخ‌کامی حضرت یعقوب^(ع) بود^۱ (یوسف: ۹۲). همان‌گونه که فراق فرزند باعث حزن و تلخ‌کامی (حتی نابینایی چشم) حضرت یعقوب گردید، تولد و حضور فرزند باعث شادکامی و باعث روشنایی دل و دیده می‌شود. ابی‌بصیر از امام باقر^(ع) نقل می‌کند که فرمود: «وقتی حضرت یوسف گم شد، حزن یعقوب شدید شد و در اثر حزن و گریه نابینا گردید»^۲ (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۲، ص ۱۸۱). در آیات قرآن کریم، از فرزند به‌عنوان بشارتی برای پدر و مادر یاد شده است^۳ (هود: ۷۱). هنگامی که والدین فرزندان را پاره‌ی تن، جگرگوشه خود و صدقه‌ی جاریه و عامل نشاط قلبی بدانند، از به دنیا آوردن آنان احساس شغف و شادی خواهند کرد؛ زیرا آنان را منتسب به خود و خود را از علل اصلی پدید آمدن و تولد آنان می‌دانند. تحقیقات نشان می‌دهد که تولد فرزند باعث تقویت احساس ارزشمندی و کرامت در والدین می‌شود. تولد فرزند سبب می‌گردد که والدین احساس مفید بودن و مولد بودن کنند و در نتیجه، به آرامش و رضایتمندی بیشتر نائل شوند (گروهی از محققان، ۱۳۸۶، ج ۱، ص ۳۴۳). تولد فرزندان منبع فواید بسیاری برای خانواده و با حضور فرزند، لذت فراوانی در خانواده ایجاد می‌گردد (آرگیل^۴، ۲۰۰۱، ص ۸۲). بسیاری از والدین لذت و شادمانی را به‌عنوان یک مزیت از کودکانشان دریافت می‌کنند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ۹۳ درصد از همه‌ی مادران فکر می‌کنند فرزندانشان همیشه یا بیشتر اوقات، مایه‌ی شادمانی آنان هستند (استیون^۵، ۲۰۰۴). یافته‌های تحقیقاتی نشان می‌دهد که حضور نداشتن فرزند در محیط خانواده یکی از عوامل بی‌نشاطی در زندگی مشترک است (فرجاد، ۱۳۷۲، ص ۱۴۳).

پژوهش‌ها نشان می‌دهد که تحقق بخشی به دل‌بستگی ایمن میان والد-فرزند، به ایجاد دیدگاهی مثبت و خودپنداری بهنجار و مثبت از خویشتن در والدین کمک می‌کند (کیم و چون^۶، ۲۰۲۲). تحقق دل‌بستگی ایمن میان والد-فرزند، افزون بر تأمین نیازهای روان‌شناختی فرزندان و تأمین کرامت و عزت‌نفس آنان، عامل محافظتی مهمی از آسیب‌های اجتماعی برای فرزندان است و همچنین افزایش رضایت خاطر والدین را در پی دارد (هاچینسون^۷ و همکاران، ۲۰۱۹). پذیرش عاطفی فرزندان از سوی والدین و تعامل مبتنی بر صمیمیت با آنان به رشد شناخت، هیجان و رفتار بهنجار در فرزندان کمک کند؛ همچنین پذیرش فرزندان از سوی والدین باعث ارتقای سلامت روانی آنان می‌شود و بالعکس. مطالعات نشان می‌دهد که در صورت طرد فرزندان از سوی والدین، زمینه‌ی آسیب‌های مختلف برای فرزندان فراهم می‌گردد (یانگ^۸ و همکاران، ۲۰۱۶). پژوهش‌ها

۱- «وَ اَبْيَضَتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ.»

۲- «لما فقد يعقوب يوسف اشتد حزنه عليه و بكاؤه- حتى ابْيَضَتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ.»

۳- «وَأَمْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَهَبَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ.»

4- Argyle

5- Steven

6- Kim, S., & Chun, J

7- Hutchinson, E. A

8- Yang

نشان می‌دهد که روابط والد-فرزندی مناسب و عاطفی و تعاملی در هر شرایطی، نقش سازنده و اصلاح‌کننده و رضایت‌بخش برای خانواده دارد (لتو^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). پژوهش‌های مختلف نشان می‌دهد که اگر رابطه‌ی والد-کودک عاطفی و مناسب باشد، باعث افزایش بهداشت روان و کاهش استرس و کاهش ناهنجاری اجتماعی در فرزندان و سبب ایجاد امید و سرور در والدین می‌شود (وانوچی^۲ و همکاران، ۲۰۱۷).

۴-۵- فرزند را زمینه‌ی توسعه‌ی اقتصادی و امکانات مادی بیان کردن

برخورداری والدین از فرزندان فراوان و سالم و توانمند زمینه‌ساز توسعه‌ی اقتصادی خانواده، ایجاد امنیت روانی و اجتماعی برای خانواده و باعث منزلت اجتماعی والدین خواهد بود. قرآن کریم تشکیل خانواده و ایفای نقش والدگری را از بسترهای افزایش رزق و امکانات مادی تلقی می‌کند و می‌فرماید: «مردان و زنان بی‌همسر خود را همسر دهید؛ همچنین غلامان و کنیزان صالح و درستکاران را؛ اگر فقیر و تنگدست باشند، خداوند از فضل خود آنان را بی‌نیاز می‌سازد.» [فضل] خداوند واسع و [از نیازهای بندگان] آگاه است^۳ (نور: ۳۲). اسحاق بن‌عمار می‌گوید: «به امام صادق (ع) عرض کردم: مردم می‌گویند: مردی نزد رسول خدا (ص) آمد و از فقر به او گلایه کرد و پیامبر (ص) به او فرمود: ازدواج کن و آن مرد بار دیگر نزد پیامبر آمد و از فقر شکایت کرد و دوباره پیامبر او را به ازدواج توصیه نمود تا بار سوم. آیا این روایت درست است؟ امام صادق (ع) فرمود: بله، درست است؛ سپس فرمود: رزق و روزی به همراه همسر و فرزند است»^۴ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۳۳۰)؛ همچنین در حدیث دیگری از پیامبر گرامی (ص) نقل است که فرمودند: «خانه‌ای که بچه در آن نیست، برکت در آن نیست»^۵ (متقی، ۱۴۳۱، ص ۲۸۱). این احادیث به‌گونه‌ای تلویحی و ضمنی، به فرزندآوری مکرر اشاره دارند. تشکیل خانواده و فرزندآوری باعث تلاش بیشتر و زمینه‌ساز احساس مسئولیت و بهره‌گیری مناسب از استعدادها و خدادادی و ظرفیت‌های روان‌شناختی می‌گردد. احساس مسئولیت و تعهد باعث افزایش انگیزش و خلاقیت است، علاوه بر اینکه خداوند متعال به افراد عیال‌وار با نگاه رحمت ویژه می‌نگرد و از خزانه‌ی خویش بر او بیشتر می‌بخشد. بسیاری از روان‌شناسان بر این باورند، با حضور فرزند، لذت بسیاری در خانواده ایجاد می‌شود. بسیاری از والدین لذت و شادمانی را به‌عنوان یک مزیت از کودکانشان دریافت می‌کنند و همچنین حضور فرزند در خانواده باعث استحکام خانواده می‌گردد. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که ۹۳ درصد از همه‌ی مادران فکر می‌کنند

1- Liu, Q

2- Vannucci, A

۳- «وَ أَنْكَحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ اللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ.»

۴- «عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عِ الْحَدِيثُ الَّذِي يَرْوِيهِ النَّاسُ حَقٌّ أَمْ رَجُلًا آتَى النَّبِيَّ ص فَشَكَ إِلَيْهِ الْحَاجَةَ فَأَمَرَهُ بِالزَّوْجِ فَقَعَلَ ثُمَّ أَتَاهُ فَشَكَ إِلَيْهِ الْحَاجَةَ فَأَمَرَهُ بِالزَّوْجِ حَتَّى أَمَرَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع [تَعَمَّ] هُوَ حَقٌّ ثُمَّ قَالَ الرَّزُّ مَعَ النِّسَاءِ وَ الْعِيَالِ.»

۵- «بيت لا صبيان فيه لا بركة فيه.»

فرزندانشان همیشه یا بیشتر اوقات، مایه‌ی شادمانی آنان هستند (استیون^۱، ۲۰۰۴؛ به نقل از پناهی و سالاری، ۱۴۰۱، ص ۹۵-۱۱۱).

۴-۶- فرزند را باعث اقتدار اجتماعی و امنیت روانی والدین معرفی کردن

قرآن کریم فرزند را عامل نیرومندی و اقتدار والدین برشمرده است^۲ (اسرا: ۶؛ شعرا: ۱۳۳)؛ همچنین در قرآن کریم از فرزندان به‌عنوان اسباب یاری‌رسانی و قدرت نام برده است^۳ (نوح: ۱۲). داشتن فرزند برای والدین همانند داشتن نیروی انسانی است که می‌تواند در کارها و مسئولیت‌ها، به پدر و مادر کمک و یاری رساند. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «خداوند برای شما از همسرانتان فرزندان و پاورانی قرار داد که به خدمت آنان در حوائجتان استعانت کنید و با دست آنان مکاره و ناملایمات را از خود دور نمایید»^۴ (نحل: ۷۲). امام سجاد^(ع) در فرازهای مختلفی از دعای بیست‌وپنجم صحیفه‌ی سجادیه، نخست از خداوند طلب فرزند صالح، سالم و پرهیزکار می‌کند و در گام بعدی، فرزند را عوامل اقتدار، پشتیبانی، امنیت روانی، افزایش منزلت اجتماعی و از عوامل توسعه‌ی انسانی و از عوامل تحول اخلاقی و معنوی می‌داند و می‌فرماید: «خدایا! به باقی ماندن فرزندانم بر من منت‌گذار و به شایسته نمودنشان برای پیروی از من و به بهره‌مند شدنم در دنیا و آخرت از ایشان بر من منت‌گذار. خدایا! عمرشان را به سود من طولانی کن و مدت زندگی آنان به خاطر من بیفزای و خردسالشان را به نفع من تربیت کن و ناتوانشان را برای من نیرومند ساز و بدن‌ها و آیین‌ها و اخلاقشان را برایم به سلامت دار و به آنان در جان و اعضا و هر کارشان که به آن اهتمام دارم، سلامت همه‌جانبه عنایت کن؛ و برای من و به دست من، روزی آنان را فراوان فرما. آنان را نیکوکار، پرهیزکار، بصیر و بینا، شنوا، و فرمان‌بردار خود و نسبت به دوستانت عاشق و خیرخواه و در ارتباط به دشمنانت معاند و کینه‌ورز قرار ده. خدایا! وجودم را به آنان نیرومند، و کجی‌ام را به‌وسیله‌ی آنان راست فرما. تبایم را به آنان افزون کن و مجلسم را به آنان زینت ده و یادم را به آنان زنده دار و در نبود من کارهایم را به‌وسیله‌ی ایشان کفایت کن و مرا به سبب آنان، بر روا شدن نیازم یاری ده. آنان را نسبت به من عاشق و مهربان و روی آورنده و برایم مستقیم و مطیع قرار ده، نه عصیان‌کننده و عاق و مخالف و خطاکار. مرا در تربیت و ادب کردن و نیکی در حقشان یاری فرما و مرا از جانب خود علاوه بر آنان اولاد پسر بخش و آن را برایم خیر قرار ده و آنان را در آنچه از تو می‌خواهم، یاورم ساز»^۵ (کفعمی، ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۱۶۵). با تحلیل

1- Steven

۲- «وَ أَمَدُّنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ. أَمَدُّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَ بَنِينَ.»

۳- «وَ يُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَ بَنِينَ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ جَنَاتٍ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا.»

۴- «وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَ حَقْدَةً.»

۵- «اللَّهُمَّ وَ مَنْ عَلَى بِنْتَاءٍ وَ لِدَى وَ يَأْخُلُجُهُمْ لِي وَ يَأْمَنَاعِي بِهِمْ، إِلَهِي أَمُدُّ لِي فِي أَعْمَارِهِمْ، وَ زِدْ لِي فِي آجَالِهِمْ، وَ رَبِّ لِي صَغِيرُهُمْ، وَ قَوِّ لِي صَغِيرَتَهُمْ...»

این حدیث شریف می‌توان ادعا کرد که فرزندان شایسته و توانمند باعث احساس قدرت و اقتدار در والدین می‌شود و هنگامی که والدین از فرزندان شایسته و صالح برخوردار می‌گردند، احساس ارزشمندی و احترام بیشتر در جامعه می‌کنند. نیروی انسانی شایسته و توانا و صالح به‌طور طبیعی از عوامل قدرت و توانایی خانواده حکایت دارد و این احساس درونی به‌طور طبیعی برای افراد ایجاد می‌شود.

۷-۴- تخصیص مشوق و آگاهی‌بخشی ویژه بر تربیت فرزند صالح

می‌توان ادعا کرد که از نگاه اسلامی، نفس فرزندآوری ارزشمند است؛ اما مطلوب نهایی تربیت نسل شایسته و برخوردار از فرزندان صالح و برومند و اهل تقوی است. شاید بتوان ادعا کرد که مباحث پیامبر گرامی اسلام نیز در روز قیامت به کثرت و فراوانی جمعیت صرف نیست^۱ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۰، ص ۲۲۰)، بلکه مباحث پیامبر به امتی تربیت‌شده و صالح خواهد بود. اگر چنانچه فرزندی ناصالح باشد، نه تنها باعث مباحث نیست، بلکه باعث سرشکستگی و کاهش منزلت والدین خواهد بود^۲ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۱۹) و کسی که باعث سرشکستگی و شرمندگی باشد، ارزش مباحث ندارد. در تأیید ادعای بالا می‌توان به روایت حضرت پیامبر استشهد کرد که فرمودند: «پنج نفر از دنیا رفته‌اند؛ اما پرونده‌ی آنان بسته نشده است و دائم به آنان ثواب می‌رسد: ... کسی که فرزند شایسته‌ای از او به‌جای مانده باشد»^۳ (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۴، ص ۹۷). در آیات و احادیث متعددی از فرزند به‌عنوان قوت قلب^۴ (نوح: ۱۲)، نور چشم^۵ (فرقان: ۷۴؛ قصص: ۹ و ۱۳)، صدقه‌ی جاریه^۶ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۲، ص ۲۲۹ و ۲۳۰)، ثمره‌ی زندگی^۷ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۵، ص ۱۷۵) و پاره‌ی تن^۸ (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵، ص ۱۱۲) و... یادشده است و به‌طور ضمنی صالح و سالم بودن فرزند قابل‌ادراک است؛ زیرا فرزند ناباب، معلول و ناصالح نمی‌تواند چنین ظرفیت و پیامدی داشته باشد؛ به‌عنوان نمونه، خداوند متعال در یکی از آیات قرآن کریم می‌فرماید: «پروردگارا، ما را زنان و فرزندان مرحمت فرما که مایه‌ی چشم‌روشنی ما باشند و ما را (سر خیل پاکان و) پیشوای اهل تقوا قرار ده»^۹ (فرقان: ۷۴). حضرت آدم و حوا^(ع) نیز از خداوند متعال خواهان فرزندی صالح و نیکوکار هستند و خداوند متعال در قرآن کریم چنین می‌فرماید: «او خدایی است که همه‌ی شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرار داد تا در کنار او بیسایید؛ سپس هنگامی که با

۱- «تَنَاقَرُوا تَكْفُرُوا أَنَّىٰ أَبَاهِي بِكُمْ الْإِمَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَوْ بِالسَّقَطِ.»

۲- «إِنَّا وَلَدَ السُّوءِ يَغْيِرُ وَالِدُهُ بِعَمَلِهِ كَوْنُوا لِمَنْ انْقَطَعَتْ إِلَيْهِ زَيْنًا وَ لَا تَكُونُوا عَلَيْهِ شَيْنًا.»

۳- «خَمْسَةٌ فِي قُبُورِهِمْ وَثَوَابِهِمْ يَجْرِي أَلِي دِيْوَانِهِمْ، ... وَمَنْ خَلَّفَ ابْنًا صَالِحًا.»

۴- «وَيُمِدُّكُمْ بِأَمْوَالٍ وَيَنْبِيْن.»

۵- «رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ.»

۶- «إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا عَنْ ثَلَاثٍ وَ لِدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ وَ عِلْمٍ يَنْتَفِعُ بِهِ وَ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ.»

۷- «فَأَنْ تَعْلَمَ أَنَّكَ مِنْكَ وَ مُضَافٍ إِلَيْكَ.»

۸- «الْوَلَدُ كِبِدُ الْمُؤْمِنِ.»

۹- «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا.»

او آمیزش کرد، حملی سبک برداشت که با وجود آن، به کارهای خود ادامه می‌داد و چون سنگین شد، هر دو از خداوند و پروردگار خود خواستند، اگر فرزند صالحی به ما دهی، از شاکران خواهیم بود»^۱ (اعراف: ۱۸۹). در آیه‌ی دیگری از قرآن کریم چنین آمده است: «در آنجا بود که زکریا با مشاهده‌ی آن‌همه شایستگی در مریم، پروردگار خویش را خواند و عرض کرد: خداوند! از طرف خود، فرزند پاکیزه‌ای (نیز) به من عطا فرما که تو دعا را می‌شنوی»^۲ (آل عمران: ۳۸). از تحلیل این آیات و موارد مشابه می‌توان ادعا کرد، درخواست فرزند و نسل پاک سنت و روش انبیا بوده است و ارزش ذریه و فرزندان به پاکی و سلامت آنان است و نه تنها به فزونی آنان. این ادعا با آیات مختلفی حمایت و تأیید می‌شود؛ از جمله اینکه حضرت ابراهیم^(ع) که یکی از انبیای الهی است، از خداوند طلب فرزند صالح کرده است، فرزندی که بتواند خط رسالت او را تداوم بخشد و برنامه‌های نیمه‌تمامش را به پایان برساند و خداوند متعال این تقاضا را در قرآن کریم نقل می‌کند و می‌فرماید: «پروردگارا! به من از صالحان [فرزندان صالح] ببخش»^۳ (صافات: ۱۰۰). خداوند نیز این دعا را مستجاب کرد و فرزندان صالحی همچون اسماعیل و اسحاق به او مرحمت فرمود، چنانکه در آیات بعد همین سوره می‌خوانیم: «ما او را بشارت دادیم به تولد اسحاق پیامبری از صالحان»^۴ (صافات: ۱۱۲). در مورد دیگر فرزندان حضرت ابراهیم نیز آمده است: «و اسماعیل و ادريس و ذالكفل را به یاد آور که همه از صابران بودند و ما آنان را در رحمت خود وارد کردیم؛ زیرا از صالحان بودند»^۵ (انبیاء: ۸۶ و ۸۵).

نکته‌ی مهم‌تر اینکه از چشم‌انداز قرآن کریم، فرزند ناصالح از عوامل خسران و از عوامل تباهی است. حضرت نوح پس از نومی‌دی از هدایت قومش گفت: «پروردگارا! آنان از من نافرمانی کردند و از کسانی پیروی نمودند که اموال و فرزندانشان چیزی جز زیانکاری بر آنان نیفزوده است»^۶ (نوح: ۲۱)؛ همچنین در قرآن کریم، از فرزند به‌عنوان امتحان و آزمایش یاد شده است: «و بدانید که اموال و فرزندان شما [وسیله‌ی] آزمایش [شما] هستند و خداست که نزد او پاداشی بزرگ است»^۷ (انفال: ۲۸). از فواید فرزندآوری و تکثیر اولاد، در صورتی که صالح باشند و متناسب با دستورهای اسلامی تربیت شوند، این است که فرزندان ادامه‌دهنده‌ی راه والدین به‌ویژه پدر خواهند بود. دعای حضرت زکریا این مضمون را تأیید می‌کند که در آیه‌ی ۳۸ آل عمران آمده است: «پروردگارا! به من از فرزندان صالح ببخش.» همان‌طور که مشهود است، در این آیات فرزند صالحی که ادامه‌دهنده‌ی راه پدر و مادر باشند، آرزوی پیامبران الهی

۱- «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا رُؤُوسًا لِتَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلٌ خِفَافًا فَهَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ.»

۲- «هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ.»

۳- «رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ.»

۴- «وَ بَشِّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ.»

۵- «وَ إِسْمَاعِيلَ وَ إِدْرِيسَ وَ ذَا الْكُفُلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ وَ أَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ.»

۶- «قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنَّهُمْ عَصَوْنِي وَ اتَّبَعُوا مِنْ لَمْ يَزِدْهُ مَالَهُ وَ وَلَدَهُ إِلَّا خَسَارًا.»

۷- «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ.»

شمرده شده است. فرزند صالح باعث آبادانی زمین و حسنه‌ی جاریه و باعث نزول برکات برای جهانیان و به‌ویژه برای والدین است. پیامبر گرامی اسلامی می‌فرماید: «عیسی‌بن‌مریم^(ع) بر گوری گذشت که صاحب آن، عذاب می‌شد. یک سال بعد نیز بر همان گور گذشت و دید که دیگر عذاب نمی‌شود. گفت: خداوند! پارسال از این گور گذشتم و صاحبش عذاب می‌شد و امسال که از آن می‌گذرم، دیگر عذاب نمی‌شود؟ خداوند به او وحی فرمود: فرزند صالحی داشت که بزرگ شد و راهی را ساخت و یتیمی را پناه داد و من او را به سبب آنچه فرزندش انجام داد، آمرزیدم»^۱ (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۴-۳). در دعاهای مختلف و به‌ویژه در دعای بیست‌وپنجم صحیفه‌ی سجاده‌ی، از خداوند تقاضای فرزند صالح و سالم شده است^۲ (کفعمی، ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۱۶۵). در دعای شب زفاف نیز از خداوند تقاضای فرزند متقی، پاک، تهی از نقص و فرزند صالح تقاضا شده است^۳ (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۴، ص ۸۲).

۵- نتیجه‌گیری

از تتبع و تأمل در برخی از آموزه‌های قرآنی و حدیثی می‌توان ادعا کرد که:

۱. والدگری از نقش‌هایی است که از همسران در نظام خانواده، به‌عنوان نقش مهم و اساسی مورد انتظار است.
۲. در آموزه‌های قرآنی و روایی، مشوق‌های معرفتی و انگیزشی مختلفی برای ایفای نقش والدگری از سوی همسران وجود دارد.
۳. فرزندآوری و فرزندپروری اساسی‌ترین و مهم‌ترین نقش همسران در کسوت والدینی است.
۴. فرزند آوری و فرزندپروری از جایگاه ارزشی والایی در اسلام برخوردار است و فواید معنوی، اجتماعی، روان‌شناختی و اقتصادی فراوانی بر آن مرتب است.
۵. برخورداری والدین از معرفت و نگرش مثبت به نقش والدگری باعث افزایش انگیزش و افزایش تاب‌آوری و افزایش تلاش آنان در فرایند فرزندآوری و فرزندپروری می‌شود.
۶. برخورداری از فرزند از عوامل استحکام خانواده و باعث افزایش عزت‌نفس و نشاط برای والدین است.
۷. فرزند از عوامل اقتدار، امنیت روانی و منزلت اجتماعی برای والدین است.
۸. پاداش معنوی و اخروی ایفای نقش والدگری به نحو شایسته بی‌شمار است.
۹. از چشم‌انداز اسلامی، اولویت نخست و ارزشمند برخورداری و تربیت فرزندان صالح، پرهیزکار، مؤمن و برومند است و افزایش جمعیت بی‌کیفیت و تهی از اخلاق و تهی از معنویت و دانش

۱- «مَرَّ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَ بَقْرَةٍ يَعْدُبُ صَاحِبَهُ ثُمَّ مَرَّ بِهِ مِنْ قَابِلٍ فَإِذَا هُوَ لَا يَعْدُبُ فَقَالَ يَا رَبِّ مَرَرْتُ بِهَذَا الْقَبْرِ عَامَ أَوَّلِ فَكَانَ يَعْدُبُ وَ مَرَرْتُ بِهَ الْعَامِ قَابِلًا...»

۲- «اللَّهُمَّ وَ مَنْ عَلَى يَتَقَاءَ وُلْدِي وَ يَاضِلَجِهِمْ لِي... وَ أَحْصِ لِي أَوْلَادَهُمْ وَ أَدْيَانَهُمْ وَ أَخْلَاقَهُمْ، وَ عَافِهِمْ فِي أَنْفُسِهِمْ وَ فِي جَوَارِحِهِمْ وَ فِي كُلِّ مَا عُنَيْتَ بِهِ مِنْ أَمْرِهِمْ»

۳- «اللَّهُمَّ ارزُقْنِي وَكِدًا وَاجْعَلْهُ تَقِيًّا زَكِيًّا لَيْسَ فِي خَلْقِهِ زِيَادَةٌ وَلَا نُقْصَانٌ وَاجْعَلْ عَاقِبَتَهُ إِلَى خَيْرٍ.»

اولویت ندارد و تشویق نشده است.
۱۰. ایفای نقش والدگرانه از سوی والدین، علاوه بر پاداش معنوی و مادی و... باعث رضایت خاطر و افزایش احساس مفید بودن و باعث عزت‌نفس^۱ می‌شود.

منابع

- قرآن کریم؛ ترجمه‌ی آیت‌الله ناصر مکارم شیرازی.
- ابن بابویه، محمد بن علی؛ من لا یحضره الفقیه؛ قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳ ق.
- ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی؛ دعائم الإسلام؛ قم: موسسه آل‌البیت، ۱۳۸۵ ش.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی؛ تحف العقول؛ قم: جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ق.
- اعتمادی، فاطمه؛ «نقش افزایش جمعیت در اقتدار ملی»؛ ره‌توشه خانواده، شماره‌ی ۹۸، ۱۳۹۸ ش.
- پاینده، ابوالقاسم؛ نهج‌الفصاحه؛ تهران: دنیای دانش، ۱۳۸۲ ش.
- پناهی، علی‌احمد؛ نقش زن و مرد در خانواده با رویکرد اسلامی؛ قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۸ ش.
- _____؛ سبک‌فرزندپروری با رویکرد اسلامی؛ قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۴۰۲ ش.
- پناهی، علی‌احمد و جان بزرگی، مسعود؛ روان‌شناسی زن و مرد؛ قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۶ ش.
- پناهی، علی‌احمد و سالاری، محمد رضا؛ «ارزش‌شناسی فرزندآوری از چشم‌انداز اسلامی و تبیین آثار معنوی- روان‌شناختی آن»؛ پژوهشنامه اخلاق، شماره‌ی ۵۶، ۱۴۰۱ ش.
- جوادی آملی، عبدالله؛ منزلت عقل در هندسه معرفت دینی؛ قم: اسراء، ۱۳۸۹ ش.
- حر عاملی، محمد بن حسن؛ وسایل‌الشیعه؛ قم: آل‌البیت، ۱۴۰۹ ق.
- سیف؛ علی‌اکبر؛ روان‌شناسی پرورشی نوین: روان‌شناسی یادگیری و آموزش؛ چاپ هفتم، تهران: دوران، ۱۳۹۳ ش.
- شعیری، محمد بن محمد؛ جامع‌الأخبار (لشعیری)؛ نجف: مطبعة حیدریه، بی‌تا.
- ضیغمی، رضا؛ باقری نسامی، معصومه؛ حق‌دوست اسکویی، سیده فاطمه؛ یادآور نیک روش، منصوره؛ «تحلیل محتوا»؛ پرستاری ایران، شماره‌ی ۵۳، ۱۳۸۷ ش.
- طباطبایی، سید محمد حسین؛ المیزان فی تفسیر القرآن؛ قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۴۱۷ ق.
- عیاشی، محمد بن مسعود؛ تفسیر العیاشی؛ تهران: المطبعة العلمية، ۱۳۸۰ ش.
- فرجاد، محمد حسین؛ آسیب‌شناسی اجتماعی، خانواده و طلاق؛ تهران: منصوری، ۱۳۷۲ ش.
- کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی؛ المصباح للكفعمی؛ قم: دار الرضی، ۱۴۰۵ ق.
- کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق؛ الکافی؛ تهران: دار الکتب الإسلامية، ۱۴۰۷ ق.
- گروهی از محققان؛ تقویت نظام خانواده و آسیب‌شناسی آن؛ قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۸۶ ش.
- متقی، علی‌ابن حسام‌الدین؛ کنز‌العمال فی سنن الاقوال و الافعال؛ بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۳۱ ق.
- مجلسی، محمد باقر؛ بحارالانوار؛ بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
- محمدی ری‌شهری، محمد؛ حکمت‌نامه کودک؛ قم: دار احادیث، ۱۳۸۵ ش.
- مراغی، احمد بن مصطفی؛ بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی‌تا.

• نوری، حسین بن محمدتقی؛ مستدرک الوسائل؛ قم: آل البيت، ۱۴۰۸ ق.
• هافمن، استفان جی؛ مقدمه‌ای بر درمان شناختی رفتاری نوین؛ ترجمه‌ی مهرداد فیروزبخت، تهران:
روان‌شناسی و هنر، ۱۳۹۱ ش.

- Argyle, M. (2001), *The Psychology of Happiness*, Routledge Taylor and Francis Group.
- Asoodeh, M. H.; Daneshpour, M.; Khalili, Sh.; Lavasani, M. Gh.; Shabani, M.A. & Dadras, I. (2011). Iranian successful family functioning: Communication. *Journal of social and behavior sciences*, 30, p367- 371.
- Cañas Miguel, M., Ibabe Erostarbe, I., Arruabarrena Madariaga, M. I., & Paúl Ochotorena, J. D. (2021). Dyadic parent-child interaction coding system (Dpics): Factorial structure and concurrent validity. *Psicothema*.
- De Mamani, A. G, Tuchman, N, & Duarte, E. O. (2010), "Incorporating Religion/Spirituality into Treatment for Serious Mental Illness", *Journal of Cognitive and Behavioral Practice*, 17, 348-357.
- Hutchinson, E. A., Rosen, D., Allen, K., Price, R. B., Amole, M., & Silk, J. S. (2019). Adolescent gaze-directed attention during parent-child conflict: The effects of depressive symptoms and parent-child relationship quality. *Child Psychiatry and Human Development*, 50(3), 483-493.
- Kevin, S. (2010), "The Role Of Religion In Therapy: Time for Psychologists the Have a Little Faith?", *Journal of Cognitive and Behavioral Practice*, 17, 393- 400.
- Kim, S., & Chun, J. (2022). The impact of parental and peer attachment on gaming addiction among out-of-school adolescents in South Korea: The mediating role of social stigma. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(1), 72.
- Konok, V., Bunford, N., Miklosi, A., (2020). Associations between child mobile use and digital parenting style in Hungarian families. *J. Child. Media* 14 (1), 91-109.
- Lee, P. C., Niew, W. I., Yang, H. J., Chin-hung Chen, V., & Lin, K. C. (2012). A meta-analysis of behavioral parent training for children with attention deficit hyperactivity disorder. *Research in Developmental Disabilities*, 33, 2040- 2049.
- Liu, Q., Huang, J., & Zhou, Z. (2020). Self-expansion via smartphone and smartphone addiction tendency among adolescents: A moderated mediation model. *Children and Youth Services Review*, 119, Article 105590.
- Moon, S.J., Bai, S.Y., (2020). Components of digital literacy as predictors of youth civic engagement and the role of social media news attention: the case of Korea. *J. Child. Media* 14 (4), 458-474.
- Raudino, A., Fergusson, D. M., & Horwood, L. J. (2013). The quality of parent/child relationships in adolescence is associated with poor adult psychosocial adjustment. *Journal of Adolescence*,

36 (2), 331- 340.

- Renner, L. M. (2012). Single types of family violence victimization and externalizing behaviors among children and adolescents. *Journal of Family*, 27, 177- 186.
- Robbins, Stephe P and Judge, Timothy A. (2015). *Organizational behavior, Manufactured in the United States of America*.
- Santrock, John W, (2011). *Life-span development*, Published by McGraw-Hill, an imprint of The McGraw-Hill Companies, Inc., 1221 Avenue of the Americas, New York.
- Steven E. Rhoads *Taking Sex Differences Seriously*, Encounter Books SAN FRANCISCO, Copyright © 2004 by Steven E. Rhoads.
- Vannucci, A., Flannery, K. M., & Ohannessian, C. M. (2017). Social media use and anxiety in emerging adults. *Journal of Affective Disorders*, 207, 163–166.
- Yananda, M., Jiangliang, Q., Chen, C., (2020). The relationships between child maltreatment and child behavior problems. *Comparative study of Malawi and China*. *Child. Youth Serv. Rev* 105533.
- Yang, X., Zhu, L., Chen, Q., Song, P., & Wang, Z. (2016). Parent marital conflict and Internet addiction among Chinese college students: The mediating role of father-child, mother-child, and peer attachment. *Computers in Human Behavior*, 59, 221–229.

